

УДК 338.43.031

Сеперович Н.В.,

к.е.н., провідний науковий співробітник,
ННЦ „Інститут аграрної економіки” НААН України, м. Київ

РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Розглянуто напрямки розвитку та охарактеризовано складові ринку продукції спиртової галузі. Виробництво біопалива окреслено як головний напрям подальшого розвитку спиртової галузі. З цією метою слід передбачити комплекс організаційно-економічних заходів, а розпочати пропонується з переорієнтації частини виробничих потужностей на виробництво біопалива. Запропоновано відійти від монополії на активи з виробництва спирту етилового, а залишити за державою лише регулювання і контроль процесів виробництва і реалізації спирту та горілки. Це сприятиме зниженню собівартості та підвищенню прибутковості галузі.

Ключові слова: спиртова галузь, ринок, біопаливо, спирт етиловий, конкуренція, монополія.

РАЗВИТИЕ РЫНКА ПРОДУКЦИИ СПИРТОВОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ

Сеперович Н.В.

Рассмотрены направления развития и охарактеризованы составляющие рынка продукции спиртовой отрасли. Производство биотоплива очерчены ориентиром дальнейшего развития спиртовой отрасли. С этой целью следует предусмотреть комплекс организационно-экономических мер, а начать предлагается с переориентации части производственных мощностей на производство биотоплива. Предложено отойти от монополии на активы по производству спирта этилового, а оставить за государством только регулирование и контроль процессов производства и реализации спирта и водки. Это будет способствовать снижению себестоимости и повышению прибыльности отрасли.

Ключевые слова: спиртовая отрасль, рынок, биотопливо, спирт этиловый, конкуренция, монополия.

DEVELOPMENT OF THE MARKET OF THE ALCOHOL INDUSTRY PRODUCTS IN UKRAINE

Seperovich N.

Directions of development are considered and the constituents of market of products of alcoholic industry are described. Biofuel outlined as priority areas for further development of the alcohol industry. For this purpose, should provide a set of organizational and economic measures, and proposed to begin with the reorientation of the production facilities for the production of biofuels. A move away from the monopoly of the assets producing ethyl alcohol, and leave the state only regulation and control of production processes and implementation of alcohol and vodka. This will reduce the cost and increase profitability of the industry.

Keywords: alcohol industry, market, biofuel, ethanol, competition, monopoly.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняна спиртова галузь потребує суттєвого реформування з огляду на її незадовільний фінансовий стан та потенціал для розвитку в перспективі. Існуюча державна монополія на виробництво та реалізацію спирту етилового не сприяє його конкурентоспроможності. Висока частка спирту етилового перебуває у тіньовому обороті, що також є однією з причин неефективності виробництва спирту. Внутрішній ринок спирту етилового є обмеженим, що вимагає пошуку більш ефективніших та альтернативних каналів його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань розвитку вітчизняної спиртової галузі та її продукції присвячено праці вчених-економістів: Олійничука С., Калетника Г., Шпичака О., Боднар О., Босаковської В., Заєць О., Кирилова Ю., М. Губи, Жолнера І., Єранкіна О. та інших. Проте в сучасних умовах залишається низка проблем, яка потребує вирішення. Насамперед, це стосується інструментів державного регулювання виробництва спирту етилового та біопалива, а також удосконалення заходів і механізмів економічних відносин між усіма учасниками цього ринку.

Мета статті – обґрунтувати головні напрямки розвитку ринку продукції спиртової галузі України та розробити комплекс організаційно-економічних заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності виробництва спирту етилового та біопалива.

Основні результати дослідження. Україна повністю забезпечує власні потреби у сировині для виробництва спирту етилового. За останні 10 років (2003-2013) виробництво етилового спирту мало тенденції як до зростання, так і до падіння, зокрема найбільшого обсягу досягло у 2006 році – 34 млн дал. У наступні роки обсяги виробництва спирту знизилися майже наполовину і у 2013 році склали 18 млн дал. Причиною скорочення виробництва спирту етилового стало згортання його експорту та змушена переорієнтація виробництва на внутрішній ринок.

Так, у 2011-2013 роках спирт етиловий реалізувався переважно на внутрішньому ринку, а його експорт у 2013 році становив лише 2% до рівня 2006 року (рис. 1). Це обумовлено тим, що нині за ціною вітчизняний спирт етиловий неконкурентоспроможний на світовому ринку.

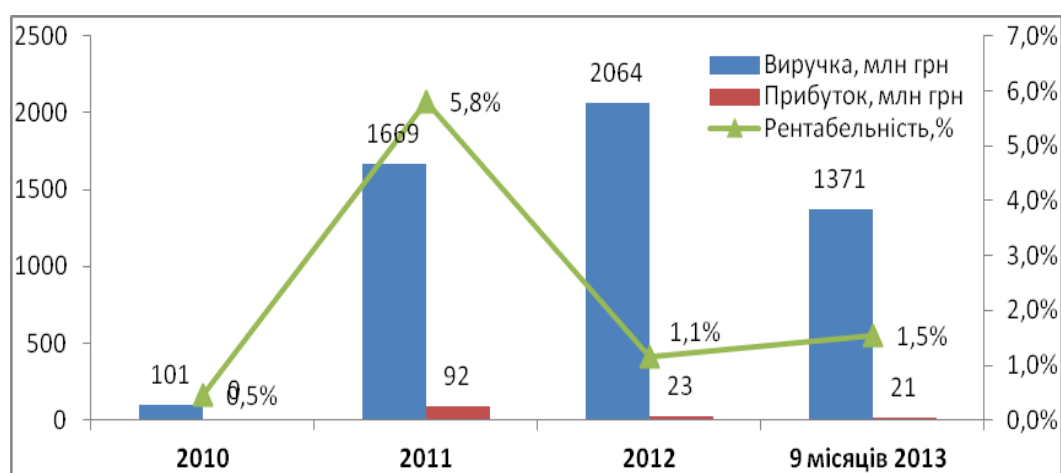
Рис.1. Виробництво та експорт спирту в Україні, млн. дал

Джерело: оперативна інформація МінАПП

Рівень рентабельності виробництва спирту на підприємствах (за результатами фінансово-господарської діяльності) є досить низький і має тенденцію до ще більшого спаду. Так, у 2012 році рівень рентабельності спиртових підприємств становив 1,1%, за 9 місяців 2013 – 1,5%.

Низький рівень прибутковості виробництва спирту етилового обумовлений високою собівартістю його виробництва насамперед через недостатню завантаженість існуючих потужностей спиртових заводів, моральну застарілість та фізичну зношеність основних засобів виробництва спиртової галузі. У 2013 році виробничі потужності склали 62,1 млн декалітрів, а використовувались (були завантажені) лише на третину, через що витрати по експлуатації та утримування основних засобів суттєво впливали на собівартість виробленого спирту.

В останні роки багато спиртових заводів не працюють взагалі. Так, у 2013 році у спиртовій галузі нараховувалося 78 підприємств, у тому числі: ДП „Укрспирт” – 38, з них не працювало 7 підприємств, (із працюючих виробляли: спирт - 29, КМПА – 1, технічні рідини – 1); ДК „Укрспирт” - 40, не працювало 31, (виробляли: спирт - 5, біоетанол та КМПА – 4).

Рис. 2. Основні показники фінансово-господарської діяльності спиртових підприємств, 2010-2013 рр.

Джерело: оперативна інформація МінАПП

З огляду на кон'юнктуру ринку спирту етилового сьогодні функціонування такої кількості підприємств спиртової галузі економічно є необґрунтованим насамперед через незавантаженість потужностей, що позначається на підвищенні собівартості готової продукції. Тому необхідно змінити систему управління підприємствами спиртової галузі з метою підвищення її ефективності, а потужності, які не використовуються, слід переорієнтувати на виробництво інших видів продукції, зокрема біоетанолу.

Крім того, існують суттєві обсяги (за різними підрахунками - до 40%) виробництва неврахованого (не облікованого) обсягу спирту етилового, виробничі витрати якого списуються на легальні обсяги, роблячи їх собівартість значно вищою. Це також негативно впливає на рівень конкурентоспроможності вітчизняного спирту етилового, на його експортні можливості.

Також однією з причин підвищення собівартості виробництва спирту етилового є те, що закупівля сировини для його виробництва здійснюється за завищеними цінами. Це обумовлено рівнем управління підприємствами спиртової галузі і конфліктом інтересів та цілей керівників підприємств. Ціллю держави є зростання капіталізації (прибутковості), а для менеджерів спиртових заводів – насамперед рівень зарплати і можливі винагороди (бонуси). При такому балансі інтересів роль держави зведена до мінімуму, а менеджмент підприємств здійснює власну політику, не завжди прозору та таку, що не ставить інтереси держави на перше місце.

Суттєвий обсяг тіньового ринку алкогольної продукції забезпечує чітку злагоджену роботу багаторівневої системи нелегального обороту спирту етилового та лікєро-горілчаних виробів всіх учасників цього ринку: від виробників сировини (спирту) до виробників лікєро-горілчаних виробів, а також до оптових та роздрібних торговців.

На жаль, сьогодні недостатнє регулювання з боку держави легального обороту спирту етилового та алкогольної продукції у поєднанні з високим рівнем мотивації для виробництва і реалізації нелегальних обсягів алкогольної продукції робить надзвичайно привабливим (через високу маржу) не облікове виробництво спирту етилового та продукції з нього.

В Україні виробництво спирту етилового регулюється Законом від 19.12.1995 р. № 481 "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів", відповідно до ст. 2 цього Закону виробництво спирту може здійснюватися лише на державних підприємствах, а біоетанолу - на підприємствах усіх форм власності за наявності у них ліцензій.

У 2000 році відбулася реорганізація державних підприємств, що входили до складу концерну "Укрспирт", шляхом приєднання до державного підприємства "Укрспирт" (постанова Кабінету Міністрів України № 672 від 28.07.2010 року).

Ліцензування діяльності з виробництва та торгівлі спиртом етиловим здійснюється відповідно до ст. 9 Закону України від 01.06.2000 р. № 1775-III "Про ліцензування певних видів господарської діяльності". Ліцензії на виробництво спирту видаються за заявою суб'єкта господарювання, до якої додаються: копії засновницьких документів; дозвіл про допуск суб'єкта господарювання до виробництва продукції, виданий центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пожежної і техногенної безпеки; дозвіл на початок роботи суб'єкта господарювання, виданий центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; довідка центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, про санітарно-технічний стан виробництва і безпеки праці; атестат виробництва, виданий центральним органом виконавчої влади, уповноваженим відповідно до законодавства (Держспоживстандарт); документ, який підтверджує внесення річної плати за ліцензію; довідки органу державної податкової служби України про взяття заявника на облік як платника податків та про внесення місць зберігання спирту до Єдиного реєстру (для виробників спирту етилового).

Ліцензії на виробництво спирту етилового видаються суб'єктам господарювання, які на момент подання заяви про видачу ліцензії є власниками або відповідно до інших не заборонених законодавством підстав володіють та/або користуються приміщеннями та обладнанням, що забезпечують повний технологічний цикл виробництва спирту етилового.

Одночасно з видачею ліцензії орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України, видає суб'єкту господарювання додаток до ліцензії, який містить перелік видів спиртів, які вправі виробляти суб'єкт господарювання.

Ліцензії видаються терміном на п'ять років, а плата за них справляється щорічно. Так, річна плата за ліцензію на виробництво спирту етилового складає 780 гривень (ст. 4 Закону України від 19.12.1995 р. № 481 "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів"), а річна плата за ліцензії на право оптової торгівлі спиртом етиловим становить – 500 тис. гривень.

Згідно з підпунктом 14.1.14. пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України визначено, що біоетанол - спирт етиловий зневоджений, який виготовлений з біомаси для використання як біопаливо та належить до товарної позиції 2207 згідно з УКТ ЗЕД. Біоетанол містить ряд шкідливих домішок (метанол, циклогексан, сірка, фосфор тощо) та підлягає обов'язковій денатурації бензином (від 1,0 до 1,5 відсотки), що унеможливує його використання для харчових потреб.

Виробництво та обіг біоетанолу регулюються також Законом України від 19.12.1995р. № 481 "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" (аналогічно спирту) і займатися виробництвом біоетанолу можуть підприємства усіх форм власності, які мають повноваження Кабінету Міністрів України на здійснення зазначеної господарської діяльності, та ліцензії на виробництво та оптову торгівлю біоетанолом.

Контроль за виробництвом та обігом біоетанолу здійснюється аналогічно спирту, зокрема, на підприємствах, які здійснюють виробництво біоетанолу, встановлюються податкові пости, які здійснюють щоденний контроль не тільки обсягів виробництва готової продукції, але і використання сировини, енергетичних ресурсів, води.

Підпунктом 229.1.15. Податкового кодексу України встановлено, що під час виробництва біоетанолу на спиртових заводах забороняється:

- а) виробництво та зберігання спирту етилового на підприємствах з виробництва біоетанолу;
- б) зберігання біоетанолу на складах виробника без денатурації його бензином (1-10 відсотків);
- в) зберігання на складах виробника спирту етилового.

Відповідно до підпункту 229.1.16. Податкового кодексу України встановлено, що підприємствам, які є одночасно виробниками біоетанолу та біопалива на його основі, авальований вексель (банківська розписка) не оформляється.

Сьогодні активно відбувається робота з організації виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової галузі, підпорядкованих Мінагрополітики України. Підставою є те, що світові запаси підземних енергетичних ресурсів є обмеженими, з кожним роком відбувається зростання вартості їх видобутку та підвищення цін на нафтові палива. Тому альтернативним видом палива є біоетанол. Приклад США, який є найбільшим виробником біоетанолу у світі (54%), де щороку на імпорті нафтопродуктів заощаджується понад 30 млрд. дол. [1].

За даними світових експертів, у світі налічується 575 заводів із виробництва етанолу загальною потужністю 80,6 млн. тонн. Завдяки додаванню біоетанолу до бензину, економія

нафти у 2010 році, становила 50,7 млн. тонн, що дорівнює річному споживанню її в Нідерландах і Польщі разом узятих. Найбільшими виробниками біоетанолу у світі є: США – 54,3%, Бразилія – 33,7%, Китай – 2,8% і Канада – 1,8%, інші країни - 7,4%.

За існуючих умов вітчизняне виробництво біоетанолу стримується досить високою його собівартістю у порівнянні із основними світовими виробниками біоетанолу. Так, при фактичній собівартості виробництва українського біоетанолу на рівні 58 €/100 л, досить складно конкурувати із американським (із кукурудзи - 39,5 €/100 л) або бразильським (із цукрової тростини - 14,5 €/100 л) біоетанолом.

Найбільшими виробниками етанолу в світі є Бразилія та США, які застосовують його як добавку до бензинів з масовою часткою біоетанолу до 20% (без зміни в конструкції сучасних двигунів, які працюють на бензині); як спеціальне спиртове паливо з масовою часткою біоетанолу в суміші більше 80%, на якому працюють спеціально обладнані двигуни. У країнах ЄС [2] мінімальна частка біопалива в бензинах для транспортних цілей до 31 грудня 2005 року становила 2%, а починаючи з 31 грудня 2010 року - 5,75%.

В Україні Законом від 19 червня 2012 року № 4970-VI "Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів" рекомендовано у 2013 році та обов'язково у 2014-2015 роках вміст біоетанолу в бензинах моторних - не менш як 5 відсотків, а з 2016 року - не менш як 7 відсотків (об'ємних).

За даними Держкомстату України, обсяг виробництва вітчизняного бензину у 2012 році становив 1634,8 тис тонн або близько 39% від його споживання в Україні. Для забезпечення 5% вмісту біоетанолу (біокомпонентів) на рівні виробленого в 2012 році Україні обсягу виробництва бензинів потреба в біоетанолі (біокомпонентах) складає всього 81,8 тис. тонн.

За період 2011-2012 років обсяг виробництва біоетанолу збільшився у 35 разів і у 2012 році склав 21,11 тис. тонн, а обсяг виробництва компоненту моторного палива альтернативного, відповідно, у 15 разів і 29,52 тис. тонн.

За 9 місяців 2013 року проти відповідного періоду минулого року обсяг виробництва біоетанолу збільшився у 4,6 рази і склав 31,3 тис. тонн, обсяг виробництва компоненту моторного палива альтернативного збільшився майже у 3 рази і склав 36,4 тис. тонн.

Державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки передбачено перепрофілювання 34 підприємств спиртової галузі. Програмою не передбачено бюджетного фінансування, тому ДП "Укрспирт" розроблено інвестиційний проект "Впровадження виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової галузі", який було розглянуто АТ "Укрексімбанк", доопрацьовано згідно з його вимогами та на даний час готується на експертизу Мінекономрозвитку.

Мінагрополітики України підготовлено проект постанови КМ України "Про внесення змін до деяких актів КМ України та визнання такою, що втратила чинність, постанови КМ України від 2 лютого 2011 р. № 61", яким пропонується створити на базі майна підприємств спиртової галузі, з використанням якого виготовляється біоетанол та біокомпоненти, Державне підприємства "Біопаливо", що дозволить забезпечити координацію у сфері виробництва біоетанолу та біопалив.

Це дозволить забезпечити виробництво біоетанолу та КМПА на спиртових заводах загальним обсягом 175,4 тис. т / на рік або 244,6 тис. т / рік (із урахуванням станцій по зневодненню).

За розрахунками, за сприятливих умов максимальна кількість біоетанолу, яку зможе використати внутрішній ринок, може складати до 300 тис. тонн. Таку кількість біоетанолу вітчизняна промисловість здатна виробляти. При цьому слід зазначити, що споживання бензинів зменшиться на відповідний обсяг, що знизить обсяги переробки нафти на вітчизняних заводах та/або зменшить обсяг імпорту Україною готових бензинів.

Таким чином, необхідно здійснити низку заходів, які сприятимуть розвитку спиртової галузі в країні, переорієнтації частини її незадіяних потужностей на переробку спирту на біоетанол, зокрема:

- прискорити розроблення та прийняття нормативно-правового акту щодо затвердження Кабінетом Міністрів України переліку підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом бензинів моторних сумішевих або з додаванням (змішуванням) біоетанолу та/або біокомпонентів на його основі до вуглеводневої основи (бензинів, фракцій, компонентів тощо);

- прискорити прийняття Урядом створення Державного підприємства "Біопаливо";

- зважаючи на те, що згідно з статтею 4 Закону України "Про альтернативні види палива" біоетанол належить до альтернативних видів рідкого палива, доцільно внести відповідні зміни до чинного законодавства щодо визначення терміну "біоетанол", а також передбачити окремий спрощений порядок здійснення господарської діяльності у сфері його виробництва та обігу, оскільки на даний час виробництво і обіг біоетанолу здійснюється в порядку встановленому для спирту етилового на харчові потреби;

- провести детальний аналіз структури імпортованих до України бензинів моторних, із урахуванням якого встановити фактичну потребу внутрішнього ринку у біоетанолі (біокомпонентах);

- провести поглиблений незалежний аудит діяльності підприємств спиртової галузі, у тому числі на предмет виробництва спирту поза обліком (у першу чергу шляхом співставлення нормативних витрат енергоносіїв та сировинних компонентів із фактичним її використанням окремо по кожному підприємству) та визначення реальної вартості кожного з підприємств спиртової галузі. За результатами аудиту визначення переліку підприємств «реальних» банкрутів та прийняття рішення щодо їх виключення з переліку підприємств, які не можуть бути приватизовані, та подальшого продажу їх через ФДМУ.

Також необхідно забезпечити чіткий облік спирту, процесів його зберігання та транспортування із безпосереднім зв'язком із системами відповідного контролю Міндоходів (наявність спецтранспорту з системами глобального позиціонування GPS (за допомогою системи GPS ведеться спостереження за місцезположенням рухомих об'єктів з високою точністю).

Крім того, пропонується відійти від монополії на активи з виробництва спирту етилового, а залишити за державою лише регулювання і контроль процесів виробництва і реалізації спирту та горілки. Це сприятиме зниженню фінансового тиску на державу у вигляді утримання неефективних підприємств спиртової галузі та зростанню конкуренції на ринку спирту, що у свою чергу сприятиме зниженню собівартості та прибутковості галузі.

1. Шпичак О.М. Оптимізація ринку зерна в Україні та її результативність / О.М. Шпичак, О.В. Боднар // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – №2 (21). – С.12.
2. Стратегія ЄС щодо використання біологічного палива [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України : [сайт]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file|30995
3. Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері: Збірн. матер. Тринадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 20-21 черв. 2011 р.; за ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 672 с.
4. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матер. Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгр. Вчен. економістів-аграрників, Київ, 16-17 жовтня 2012 р.; за ред. Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблука. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 762 с.